Abdülmuttalib'i amcası yetiştirdi ve ölümüne yakın bir zamanda, "Babanın yerine sen lâyıksın" diyerek kabile reisliği görevini ona devretti. Reisliği döneminde gördüğü bir rüya üzerine, Cürhümlüler'in Mekke'yi terkederken kapattıkları zemzem kuyusunun yerini buldu. Kâbe civarındaki bu kuyuyu, Kureyş'in karşı koymasına rağmen özel mülkiyetine geçirdi ve böylece hacılara su dağıtma (**sikāye***) elde etti. Bu sırada Hâris'ten başka çocuğu olmadığı için baskılar karşısında kendisini savunmakta güçlük çekiyordu. Bu sebeple, on oğlu olduğu takdirde birisini kurban edeceğine dair adakta bulundu. Daha sonra beş hanımından on oğlu dünyaya geldi ve gördüğü bir rüya üzerine adağını yerine getirmek istedi. Kurban adayını belirlemek maksadıyla oğulları arasında çektirdiği kura Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a çıktı. Ancak Abdullah'ın yerine yine kura usulüyle belirlenen yüz deveyi kurban etti (bk. ABDULLAH).

Abdülmuttalib üstün karakterli, inançlı, iyi kalpli, bir insan, âdil bir reisti. Ömrünün sonuna doğru puta tapmayı terketmiş, içkiyi bırakmış, Kâbe'nin çıplak olarak tavaf edilmesini yasaklamıştır. Allah'ın varlığına, ceza ve mükâfat yeri olarak âhiretin mevcudiyetine inanmış, zaman zaman Hira mağarasına çekilip ibadetle meşgul olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen Fil Vak'ası'nda (bk. el-Fîl 105/1-5), Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ile müzakerelerde bulunmuş ve Kâbe'yi sahibinin mutlaka koruyacağını ona hatırlatmıştı.

Abdülmuttalib sağlığında torunu Muhammed'e gereken ihtimamı gösterdi; kendisinden sonra da bakımını oğlu Ebû Tâlib'e vasiyet etti. Yaygın olan rivayete göre seksen iki yaşında Mekke'de öldü ve Cennetü'l-Muallâ'daki (Hacûn Kabristanı) büyük dedesi Kusayy'ın mezarı yanına defnedildi. Ölümü münasebetiyle Mekke halkı matem tuttu; dükkânlar günlerce kapalı kaldı, hakkında mersiyeler söylendi. İslâm âlimleri, fetret döneminde yaşayan Abdülmuttalib'in tevhid inancına sahip bir kişi olduğunu kaydederler ve âhirette kurtuluşa ereceği ümidini taşırlar (bk. FETRET).

Hâşim'in nesli yalnız Abdülmuttalib'le devam ettiği için onun vefatıyla Hâşimoğulları'nın nüfuz ve kudreti zaafa uğradı. Ümeyyeoğulları, kısa bir süre de olsa Hâşimoğulları'na üstünlük sağladılar. Bu sebeple Harb b. Ümeyye Abdülmuttalib'in yerine geçti ve Kâbe'ye ait görevlerden sadece sikâye Abdülmuttalib'in oğullarından Abbas'a kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 50, 51, 56 vd., 112, 117, 145, 150, 160-163, 177, 178, 179, 183, 189; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 25, 81 vd., 117-119; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Muhammed İsmâil es-Sâvî), Kahire 1353/1935 → Beyrut 1390/1970, s. 33; Ya'kūbî, *Târîḫ* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 246 vd.; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), II, 246-251; İbn Saîd el-Endelüsî, *Neşvetü'ṭ-ṭarab fî târîḫi câhiliyyeti'l-ʿArab* (nşr. Nusret Abdurrahman), Amman 1982, I, 330-333; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, V, 250-251; Diyârbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, Kahire 1283 → Beyrut, ts., I, 253; M. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I (trc. M. Said Mutlu), İstanbul 1966, s. 33, 36, 42; Muhammed Bâlî Efendi, *Sübülü's-selâm fî ḥukmi âbâʾi Seyyidi'l-enâm*, İstanbul 1287, s. 86-90, 95-97, 99-101; M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke Devri), Ankara 1966, s. 20-22, 28, 34, 42, 47, 67, 70; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal fî târîḫi'l-ʿArab ḳable'l-İslâm*, Beyrut 1968-72, IV, 73-81.

H. Ahmet Sezikli

ABDÜLMUTTALİB b. GĀLİB

(عبدالمطلب بن غالب)

(1794-1886)

Mekke emîri.

Zevi Zeyd kabilesine mensuptur. Mekke'de doğdu. Babası Mekke Emîri Şerif Gālib'dir. 1813'te azledilen babası ile birlikte Selânik'e gitti. Daha sonra Mekke'ye dönerek 1827'de Yahyâ b. Sürûr'un yerine vekâleten emîr oldu. Ancak Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın muhalefeti sebebiyle emirliğe Şerif Muhammed b. Avn'in getirilmesi üzerine, kardeşleriyle birlikte yeni emîre karşı mücadeleye giriştiyse de mağlûp oldu ve Asîr'e kaçtı. Fakat Mehmed Ali Paşa'nın kendisine suikast yapmasından çekindiği için İstanbul'a gitti. Osmanlı hükümeti tarafından Bursa'da mecburi ikamete tâbi tutuldu. İsyan eden Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın himaye ettiği Mekke Emîri Şerif Muhammed'in azledilmesi üzerine, 1832 Haziranında Mekke emirliğine getirildi (BA, Cevdet-Dâhiliyye, nr. 7943). Fakat Mehmed Ali Paşa'nın isyanı dolayısıyla görevine gidemedi ve İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Ancak 1851'de, Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra Mekke'ye gidip görevine başladı ve üç yıl emirlik makamında kaldı.

Emirliği sırasında Arap kabilelerinden askerî kuvvet temin etmesi, köle ticareti yasağına karşı çıkması, kendi başına hareket etmesi gibi bazı sebeplerle 1855 Ağustosunda görevinden alındı ve yerine rakibi Şerif Muhammed getirildi. Fakat kendisine ulaşan azil emrini kabul etmeyerek taraftarlarıyla birlikte yeni emîre karşı ayaklandı ise de yakalanıp İstanbul'a gönderildi ve Selânik'te oturmaya mecbur edildi. Selânik'te iken Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya gönderdiği bir mektup üzerine İstanbul'a gelmesine izin verildi; bundan sonra yaklaşık yirmi beş yıl İstanbul'da oturdu. 1880'de Şerif Hüseyin Paşa'nın Cidde'de öldürülmesi, II. Abdülhamid'in onu tekrar Mekke emirliğine tayin etmesine yol açtı. 1882 Ağustosuna kadar iki yıl Mekke emirliği yaptı ve bu sırada nüfuzunu yaymaya çalıştı. Bu yolda giriştiği faaliyetler üzerine 2 Eylül 1882'de Hicaz Valisi Osman Nûri Paşa'nın düzenlediği âni bir gece baskını sonucu görevden alınarak önce Tâif'e, sonra da Mekke'ye getirildi ve buradaki konağında gözaltına alındı; ölümüne kadar da burada kaldı. Oğullarından Hâşim, Ali Câbir ve Füheyd paşalar beylerbeyi rütbesine kadar yükseldiler. Osmanlı idaresindeki son Mekke emîri olan torunu Şerif Ali Haydar, Ali Câbir Paşa'nın oğludur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Dâhiliyye, nr. 6947, 7176, 7943, 8827; BA, *HH*, nr. 27446-27461; Seyyid Ahmed b. Zeynî, *Ḫulâṣatü'l-kelâm fî beyâni ümerâʾi'l-beledi'l-Ḥarâm*, Kahire 1305, s. 318, 320; Cevdet Paşa, *Tezâkir* (nşr. M. Cavid Baysun), Ankara 1953, I, 101-150; İbrâhim Rifat Paşa, *Mirʾâtü'l-Ḥaremeyn*, Kahire 1344/1925, I, 366; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 298; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara 1984, s. 128-137; Snouck Hurgronje, "Abdülmuttalib", *İA*, I, 100.

(DİA)

ABDÜLMUTTALİB b. REBÎA

(عبدالمطلب بن ربيعة)

Abdülmuttalib b. Rebîa
b. el-Hâris el-Hâşimî
(ö. 61/680-81)

Hz. Peygamber'in amcası Hâris'in torunu, sahâbî.

Bazı kaynaklarda adı Muttalib olarak geçiyorsa da tabakat ve hadis kitaplarının çoğunda Abdülmuttalib diye kaydedilmekte ve Peygamber'in onun adını değiştirmediği anlaşılmaktadır. Annesi, Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr'in kızı Ümmülhakem'dir. Kendisinin *Ṣaḥîḥ-i*

Müslim'de ("Zekât", 167) yer alan rivayetine göre, babalarının teşviki üzerine Fazl b. Abbas ile birlikte Peygamber'e giderek evlenecek çağa geldiklerini ve zekât memurluğundan kazanacakları parayla evlenmek istediklerini söylediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Peygamber ailesine mensup kimselerin bu yolla para kazanmalarının doğru olmadığını hatırlattı ve kendi amcasının oğlu Nevfel b. Hâris ile Mahmiye b. Cez'i çağırttı. Bunlardan Nevfel'e, kızını yeğeni Abdülmuttalib'e, Mahmiye'ye de kızını Fazl'a vermesini tavsiye etti. Gençler bu suretle evlendiler. Abdülmuttalib'e kızını verenin, Nevfel'in kendisi değil kardeşi Ebû Süfyân olduğu da rivayet edilmektedir.

Abdülmuttalib Hz. Ömer'in hilâfetine kadar Medine'de kaldı. Sonra Dımaşk'a yerleşti ve orada vefat etti. Vefat tarihi için hicrî 62 (681-82) yılı da gösterilmektedir.

Abdülmuttalib Hz. Peygamber'den ve Ali'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de oğlu Abdullah, Abdullah b. Hâris b. Nevfel ve onun oğlu Muhammed rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, IV, 57-59; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 508-509; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, III, 112-113; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 430-431; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, VI, 383-384.

 RAŞİT KÜÇÜK

ABDÜLMÜ'MİN ed-DİMYÂTÎ
(عبدالمؤمن الدمياطي)

(bk. DİMYÂTÎ, Abdülmü'min b. Halef).

ABDÜLMÜ'MİN el-HÛYÎ
(عبدالمؤمن الحويى)

XII. yüzyıl sonlarıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı kabul edilen Anadolu Selçuklu nakkaşı.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Hazine, nr. 841) korunan Ayyûkī'ye ait *Varḳa vü Gülşâh* adlı Farsça mesnevinin minyatürlerini yapan sanatkârdır. Eserdeki yetmiş bir minyatürden bir tanesine (vr. 58ᵇ) yazdığı "amel-i Abdülmü'min b. Muhammed en-Nakkāş el-Huveyyî" ibâresinden, XI. yüzyıl ortalarında Türkler'in eline geçen ve bu asırlarda Huvey şeklinde telaffuz edilen (bk. Özergin, s. 226) Azerbaycan'daki Hoy şehrinden olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında pek çok araştırma ve inceleme yayımlanmış olan bu yazmanın müstensihi ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Kitabın Osmanlı öncesine ait cildinden ve tipik Anadolu Selçuklu nesihi hattından, bir Anadolu Selçuklu eseri olduğu anlaşılmaktadır. Uygur üslûbundaki minyatürlerinin tam benzerlerine de yine Selçuklu yazmaları ile seramiklerinde rastlanmaktadır. Nakkaş Abdülmü'min el-Hûyî'nin, Konya Karatay Medresesi'nin 651 (1253) yılında tanzim edilen vakfiyesindeki elli şahit arasında, ismi başlarda yer alan ve taşıdığı "eş-şeyh" unvanından o tarihte yaşlı olduğu anlaşılan Şeyh Abdülmü'min b. Muhammed el-Hûyî ile aynı şahıs olabileceği ileri sürülmektedir (bk. Özergin, 227 vd.).

Abdülmü'min el-Hûyî'nin tezhibini yaptığı Ayyûkī'nin *Varḳa vü Gülşâh* mesnevisinden bir minyatür (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 841, vr. 58ᵇ)

BİBLİYOGRAFYA :

Filiz Çağman—Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 11, nr. 6; Ahmed Ateş, "Un Vieux Poème Romanesque Persan: Récit de Warkah et Gulshâh", *Ars Orientalis*, IV, Washington 1961, s. 143-152; A. S. Melikian—Chirvani, "La Roman de Varque et Golshah", *Arts Asiatiques*, numero special, Paris 1970, s. 1-262; M. Kemal Özergin, "Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî Hakkında", *TTK Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 219-229.

 FİLİZ ÇAĞMAN

ABDÜLMÜ'MİN el-KÛMÎ
(عبدالمؤمن الكومى)

Ebû Muhammed Abdülmü'min b. Alî b. Mahlûf el-Kûmî (ö. 558/1163)

Muvahhidler Devleti'nin kurucusu (1130-1163).

487 yılı sonlarında (Ocak 1095) Tlemsen'e bağlı Tâcert (Tâcere, Acar) köyünde doğdu. Berberî Zenâte kabilesinin Kûmye koluna mensuptur. Babası geçimini çanak çömlek yaparak sağlayan fakir bir insandı. Doğduğu köyde başladığı tahsilini hocası Muhammed b. Tûmert el-Mehdî'nin yanında tamamladı. Bu sırada parlak zekâsıyla kendini gösterdi ve Muvahhidler hareketinin lideri olan hocasının güvenini kazanıp ordu kumandanlığına tayin edildi. Muhammed b. Tûmert, Buhayre yakınlarında Murâbıtlar'a mağlûp olduktan birkaç ay sonra 14 Ramazan 524 (21 Ağustos 1130) tarihinde ölünce kendisine biat eden ilk on kişi, yaptıkları bir toplantıdan sonra Abdülmü'min'i halife olarak kabul ettiler ve Abdülmü'min Masmûde kabileleri üzerinde tam bir otorite sağlayıncaya kadar İbn Tûmert'in ölümünü gizli tutmayı kararlaştırdılar. Abdülmü'min, Masmûde kabilesine mensup olmadığı halde İbn Tûmert'in sağlamış olduğu kuvvetli dinî dayanışma ve takip ettiği politika sayesinde Muvahhidler'in tartışılmaz lideri olduktan sonra, Muhammed b. Tûmert el-Mehdî'nin ölümü resmen açıklandı ve Tinmellel Camii'nde biat merasimi icra edilerek kendisine "emîrü'l-mü'minîn" unvanı verildi (1133). Başka bir rivayete göre bu unvan 1123 yılında bizzat Mehdî tarafından verilmiştir.

Halife olduktan sonra Mağrib'deki kabileleri itaat altına almak ve Murâbıtlar Devleti'ne son vermek üzere büyük çapta askerî harekâta girişen Abdülmü'min önce Atlas sıradağlarında hâkimiyet kurdu, daha sonra hâkimiyetini Kuzey Fas'taki Rif bölgesine kadar genişletti (1139). Bu tarihten sonra Murâbıt ordularıyla karşılaşmaya başladı ve 1143'te tahta geçen Murâbıt Hükümdarı Tâşfîn b. Ali ve onun hıristiyan birlikleri kumandanı Catalan Reverter'i Tlemsen yakınlarında mağlûp etti (1144). Bu yenilgi üzerine çok sayıda kabile Muvahhidler'in safına katıldı. Tâşfîn b. Ali, Vahran'da (Oran) sığındığı kaleden kaçmak isterken öldürüldü (Mart 1145). Murâbıtlar Devleti'ne son vermek gayesiyle Vahran'dan Fas'a hareket eden Abdülmü'min şehri dokuz ay kuşattıktan sonra zaptetti (28 Nisan